

HARBIY XIZMATCHI SHAXSINING PSIXODIAGNOSTIKASI VA UNING KASBIY FAOLIYATDAGI AHAMIYATI

Abduraxmonov Sharibjon Axmadjonovich

75061 harbiy qism komandiri, Oriental universiteti magistranti, podpolkovnik

Annotatsiya: Mazkur maqolada harbiy xizmatchi shaxsining psixodiagnostik xususiyatlarini o'rganishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Zamonaviy mudofaa tizimida harbiy xizmatchilarning individual-psixologik xususiyatlarini aniqlash, ularning kasbiy kompetentligini oshirish hamda xizmat faoliyatidagi samaradorligini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotda harbiy xizmatchilar shaxsining psixologik profili, temperament xususiyatlari, emotsional barqarorligi hamda stressga chidamliligi psixodiagnostik metodlar asosida o'rganiladi. Tadqiqot natijalari harbiy xizmatchilarni psixologik saralash, ularni lavozimlarga to'g'ri joylashtirish hamda harbiy xizmat samaradorligini oshirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: harbiy psixologiya, psixodiagnostika, harbiy xizmatchi shaxsi, temperament, stressga chidamlilik, kasbiy kompetentlik.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты психодиагностики личности военнослужащих. В современных условиях развития оборонной системы особое значение приобретает изучение индивидуально-психологических особенностей военнослужащих. В работе анализируются методы психодиагностики, направленные на выявление психологического профиля личности военнослужащего, его профессиональной компетентности и стрессоустойчивости.

Ключевые слова: военная психология, психодиагностика, личность военнослужащего, темперамент, стрессоустойчивость, профессиональная компетентность.

Abstract: This article examines the theoretical and practical aspects of psychodiagnostics of military personnel. In modern defense systems, identifying individual psychological characteristics, professional competence and stress resistance of military personnel is becoming increasingly important. The study analyzes psychodiagnostic methods used to assess the psychological profile of military personnel and their professional suitability.

Keywords: military psychology, psychodiagnostics, military personnel personality, temperament, stress resistance, professional competence.

Kirish

Jahonda mudofaa tizimini rivojlantirish, davlatlarning milliy xavfsizligini ta'minlash hamda harbiy boshqaruv samaradorligini oshirish masalalari bugungi kunda alohida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy harbiy faoliyat fan va texnika taraqqiyoti, yangi harbiy texnologiyalarning paydo bo'lishi hamda global xavfsizlik tizimidagi o'zgarishlar bilan bevosita bog'liqdir. Shu sababli harbiy kadrlarni tayyorlash jarayonida nafaqat harbiy texnik bilimlar, balki harbiy xizmatchilarning psixologik tayyorgarligini shakllantirish masalalariga ham alohida e'tibor qaratilmoqda. Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, zamonaviy harbiy faoliyat murakkab psixologik sharoitlarda amalga oshiriladi va u harbiy xizmatchilardan yuqori darajadagi psixologik barqarorlik, stressga chidamlilik hamda tezkor qaror qabul qilish qobiliyatini talab etadi [2, 45-b.].

Harbiy psixologiya fanida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, harbiy xizmatchilarning kasbiy faoliyatdagi muvaffaqiyati ko'p jihatdan ularning individual-psixologik xususiyatlariga bog'liq. Xususan, temperament, xarakter, motivatsiya, emotsional barqarorlik hamda nerv tizimining barqarorligi kabi omillar harbiy xizmat samaradorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli harbiy xizmatchilar shaxsining individual-psixologik xususiyatlarini o'rganish, ularning kasbiy faoliyatga mosligini aniqlash hamda psixologik tayyorgarligini oshirish

masalalari harbiy psixologiya fanining dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi [3, 73-b.].

Zamonaviy harbiy tizimlarda harbiy kadrlarni tayyorlash jarayonida psixologik saralash tizimi alohida o‘rin tutadi. Rivojlangan davlatlar – AQSH, Rossiya, Buyuk Britaniya, Germaniya, Fransiya, Xitoy va Yaponiya kabi mamlakatlarda harbiy xizmatchilarni tanlash va tayyorlash jarayonida psixologik diagnostika tizimi keng qo‘llanilmoqda. Ushbu davlatlarda harbiy kadrlarni tayyorlash jarayonida psixologik testlar, psixodiagnostik metodlar hamda kasbiy muhim sifatlarni aniqlovchi diagnostika usullaridan foydalanish keng yo‘lga qo‘yilgan. Bunday tizim harbiy xizmatchilarning kasbiy faoliyatga mosligini aniqlash, ularning psixologik tayyorgarligini baholash hamda xizmat faoliyatida samaradorlikni oshirish imkonini beradi [4, 112-b.].

Harbiy xizmatchilarni psixologik jihatdan o‘rganish masalalari ko‘plab xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy izlanishlarida o‘z aksini topgan. Jumladan, A.G. Maklakov, K.K. Platonov, L.F. Burlachuk, B.G. Ananyev kabi olimlar psixodiagnostika, shaxs psixologiyasi hamda kasbiy saralash tizimining nazariy asoslarini ishlab chiqqanlar. Ushbu tadqiqotlarda shaxsning individual-psixologik xususiyatlarini o‘rganish kasbiy faoliyat samaradorligini oshirishda muhim omil sifatida baholanadi [5, 95-b.].

Xalqaro miqyosda harbiy kadrlarni tayyorlash hamda ularning psixologik tayyorgarligini oshirish masalalariga ham katta e‘tibor qaratilmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Yevropa xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti, Rossiya Harbiy fanlar akademiyasi kabi tashkilotlar tomonidan harbiy xizmatchilarning psixologik tayyorgarligini oshirish, ularning stressga chidamliligini kuchaytirish hamda kasbiy kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda [6, 67-b.].

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasida ham mudofaa tizimini modernizatsiya qilish, harbiy kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish hamda

harbiy xizmatchilarning kasbiy kompetentligini oshirishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni, 2019-yil 8-oktyabrdagi PF–5847-son “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni hamda boshqa normativ-huquqiy hujjatlarda harbiy xizmatchilarning ma’naviy-ruhiy tayyorgarligini oshirish, ularning kasbiy kompetentligini rivojlantirish hamda zamonaviy harbiy ta’lim tizimini takomillashtirish masalalari alohida belgilab berilgan [1, 14-b.].

Mazkur islohotlar doirasida harbiy xizmatchilarni tayyorlash jarayonida psixologik saralash tizimini takomillashtirish, ularning individual-psixologik xususiyatlarini chuqur o‘rganish hamda harbiy xizmat samaradorligini oshirish muhim vazifalardan biri sifatida qaralmoqda. Shu sababli harbiy xizmatchi shaxsining psixodiagnostik xususiyatlarini ilmiy asosda o‘rganish zamonaviy harbiy psixologiya fanining dolzarb ilmiy-amaliy masalalaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda harbiy xizmatchilar shaxsining individual-psixologik xususiyatlarini o‘rganish uchun quyidagi psixodiagnostik metodikalardan foydalanildi:

1. **N.M. Bodrovning “Shaxs xususiyatlarini aniqlash” so‘rovnomasi.**
2. **T.A. Kryukovanning “Yengib o‘tuvchi xulq-atvor” metodikasi.**
3. **K. Rodjers va R. Daymondning “Ijtimoiy-psixologik moslashuvchanlik” metodikasi.**
4. **N.M. Maoylovaning nerv-psixik barqarorlik darajasini aniqlash so‘rovnomasi.**

Mazkur metodikalar yordamida harbiy xizmatchilarning:

- temperament xususiyatlari;

- stressga chidamlilik darajasi;
- ijtimoiy moslashuv darajasi;
- psixologik barqarorligi aniqlandi.

Tadqiqot ishtirokchilari

Tadqiqot O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tizimida xizmat qilayotgan jami 100 nafar harbiy xizmatchilar o'rtasida o'tkazildi.

Tadqiqot ishtirokchilari tarkibi

Harbiy toifa	Soni	Foizi
Ofitserlar	40	40 %
Serjantlar	35	35 %
Muddatli harbiy xizmatchilar	25	25 %
Jami	100	100 %

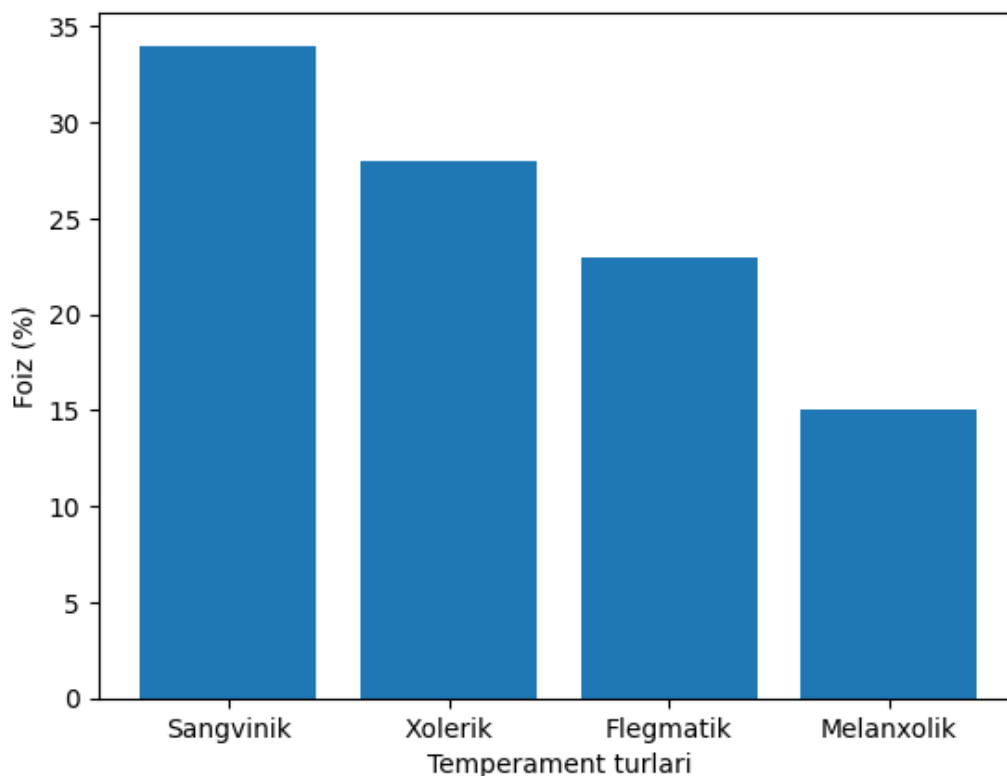
Tadqiqot natijalari

Mazkur tadqiqot jarayonida harbiy xizmatchilar shaxsining individual-psixologik xususiyatlarini aniqlash hamda ularning kasbiy faoliyatdagi samaradorligiga ta'sir etuvchi psixologik omillarni o'rganish maqsadida bir qator psixodiagnostik metodikalardan foydalanildi. Tadqiqotda olingan natijalar harbiy xizmatchilarning kasbiy faoliyatidagi muvaffaqiyati ko'p jihatdan ularning individual-psixologik xususiyatlariga bog'liq ekanligini ko'rsatdi.

Psixologik diagnostika natijalari shuni ko'rsatdiki, harbiy xizmatchilarning temperament xususiyatlari ularning xizmat faoliyatida muhim rol o'ynaydi. Temperament insonning tug'ma psixologik xususiyatlarini ifodalaydi va u shaxsning faoliyat jarayonidagi xulq-atvori, emotsional reaksiyalari hamda qaror qabul qilish tezligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Diagramma 1. Temperament turlarining taqsimoti

Tadqiqot natijalariga ko'ra, harbiy xizmatchilar orasida sangvinik temperament turi eng yuqori ko'rsatkichni tashkil etgani kuzatildi (34 %). Sangvinik temperamentga ega bo'lgan shaxslar odatda faol, tashabbuskor, ijtimoiy faol hamda tezkor qaror qabul qilish qobiliyatiga ega bo'lishi bilan ajralib turadi. Bunday xususiyatlar harbiy xizmat jarayonida, ayniqsa tezkor harakat talab qilinadigan vaziyatlarda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, tadqiqot natijalariga ko'ra xolerik temperamentga ega harbiy xizmatchilar ulushi ham sezilarli darajada yuqori ekanligi aniqlandi (28 %). Xolerik temperamentga ega shaxslar odatda qat'iyatli, faol, tashabbuskor hamda yuqori energiyaga ega bo'lishi bilan tavsiflanadi. Bunday xususiyatlar harbiy faoliyatda tezkorlik va qat'iyat talab qilinadigan vaziyatlarda ijobiy natija beradi.

Flegmatik temperamentga ega harbiy xizmatchilar ulushi 23 foizni tashkil etdi. Flegmatik temperament vakillari odatda barqaror, vazmin hamda muvozanatli

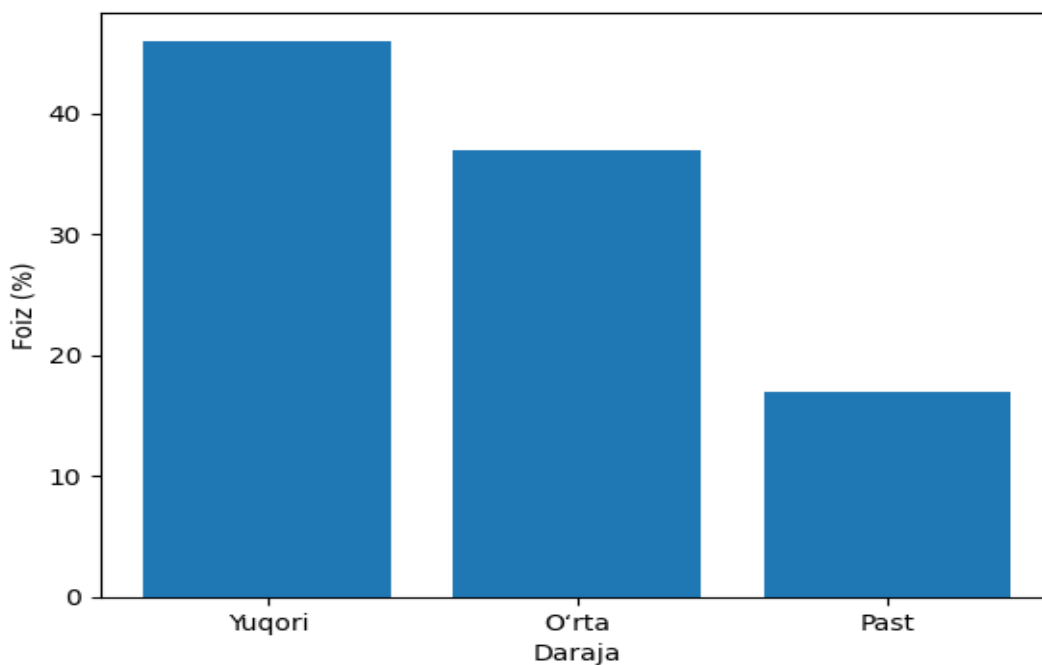
bo'lishi bilan ajralib turadi. Bunday shaxslar murakkab vaziyatlarda hissiyotlarni nazorat qilish hamda vaziyatni tahlil qilish qobiliyatiga ega bo'lishi bilan ahamiyatlidir.

Melanxolik temperamentga ega harbiy xizmatchilar ulushi esa 15 foizni tashkil etdi. Melanxolik temperament vakillari odatda sezgir, ehtiyotkor hamda ichki kechinmalarga boy bo'lishi bilan tavsiflanadi. Bunday shaxslar ayrim hollarda yuqori darajadagi psixologik bosimga nisbatan sezgir bo'lishi mumkin. Shu sababli harbiy faoliyatda ularning psixologik tayyorgarligini mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, sangvinik va xolerik temperamentga ega harbiy xizmatchilar tezkor vaziyatlarda faolroq harakat qilishlari, murakkab vaziyatlarda tez qaror qabul qilishlari hamda xizmat faoliyatida yuqori natijalarga erishishlari bilan ajralib turadi.

Tadqiqot davomida harbiy xizmatchilarning stressga chidamlilik darajasi ham o'rganildi. Stressga chidamlilik harbiy xizmat jarayonida muhim psixologik omillardan biri hisoblanadi. Chunki harbiy faoliyat ko'pincha murakkab, xavfli hamda yuqori psixologik bosim bilan bog'liq sharoitlarda amalga oshiriladi.

Diagramma 2. Stressga chidamlilik darajasi

Tadqiqot natijalariga ko'ra, harbiy xizmatchilarning 46 foizi yuqori darajadagi stressga chidamlilikka ega ekanligi aniqlandi. Bu shuni anglatadiki, tadqiqotda ishtirok etgan harbiy xizmatchilarning deyarli yarmi murakkab vaziyatlarda ham psixologik barqarorlikni saqlab qolish qobiliyatiga ega.

O'rta darajadagi stressga chidamlilik ko'rsatkichi esa 37 foizni tashkil etdi. Bu guruhga mansub harbiy xizmatchilar odatda stressli vaziyatlarda muayyan darajada qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin, biroq ular o'z psixologik holatini nazorat qila olish qobiliyatiga ega.

Past darajadagi stressga chidamlilik ko'rsatkichi esa 17 foizni tashkil etdi. Ushbu ko'rsatkich harbiy xizmatchilarning ayrim qismi murakkab vaziyatlarda psixologik bosimni qabul qilishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkinligini ko'rsatadi. Shu sababli bunday harbiy xizmatchilar bilan psixologik treninglar, psixologik maslahatlar hamda psixologik tayyorgarlik mashg'ulotlarini o'tkazish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari harbiy xizmatchilarning aksariyati murakkab vaziyatlarda psixologik barqarorlikni saqlay olishini hamda stressga nisbatan yetarli darajada chidamlilikka ega ekanligini ko'rsatdi. Shu bilan birga, psixodiagnostik metodikalardan foydalanish harbiy xizmatchilarning individual-psixologik xususiyatlarini aniqlash, ularning kasbiy faoliyatga mosligini baholash hamda harbiy xizmat samaradorligini oshirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etishi aniqlandi.

Muhokama

Tadqiqot natijalarining tahlili shuni ko'rsatdiki, harbiy xizmatchilar shaxsining individual-psixologik xususiyatlari ularning kasbiy faoliyatida muhim rol o'ynaydi. Harbiy xizmat o'ziga xos murakkab faoliyat turi bo'lib, u ko'pincha ekstremal sharoitlar, yuqori mas'uliyat va tezkor qaror qabul qilishni talab etadigan vaziyatlar bilan bog'liq. Shu sababli harbiy xizmatchilarning psixologik

tayyorgarligi, emotsional barqarorligi hamda individual-psixologik xususiyatlari xizmat faoliyatining samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Olingan natijalar temperament xususiyatlari harbiy xizmatchilar faoliyatida muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatdi. Xususan, sangvinik va xolerik temperamentga ega harbiy xizmatchilar murakkab vaziyatlarda tezkor qaror qabul qilish, faol harakat qilish hamda tashabbus ko'rsatish kabi xususiyatlari bilan ajralib turadi. Bunday shaxslar odatda yuqori darajadagi energiya, faoliyatga qiziqish hamda jamoada yetakchilik qilish qobiliyatiga ega bo'lishadi. Bu xususiyatlar harbiy faoliyatda, ayniqsa tezkor vaziyatlarda samarali harakat qilish imkonini beradi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari flegmatik temperamentga ega harbiy xizmatchilar ham harbiy faoliyatda muhim rol o'ynashini ko'rsatdi. Ular vazminlik, sabr-toqat hamda vaziyatni chuqur tahlil qilish qobiliyatiga ega bo'lishi bilan ajralib turadi. Bunday xususiyatlar strategik fikrlash, vaziyatni baholash va muvozanatli qaror qabul qilish jarayonida muhim ahamiyatga ega.

Melanxolik temperamentga ega shaxslar esa yuqori sezgirlik va ehtiyotkorlik bilan ajralib turadi. Bunday shaxslar ayrim hollarda psixologik bosimga nisbatan sezgir bo'lishi mumkin. Shu sababli harbiy faoliyatda ularning psixologik tayyorgarligini mustahkamlash, stressga chidamliligini oshirish hamda psixologik qo'llab-quvvatlash choralarini ko'rish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalari harbiy xizmatchilarning stressga chidamlilik darajasi ham ularning kasbiy faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini ko'rsatdi. Harbiy xizmat jarayonida turli murakkab vaziyatlar, xavf-xatar hamda yuqori darajadagi psixologik bosim mavjud bo'lishi sababli stressga chidamlilik harbiy xizmatchilar uchun muhim psixologik sifat hisoblanadi.

Tadqiqotda aniqlanishicha, harbiy xizmatchilarning aksariyat qismi yuqori yoki o'rta darajadagi stressga chidamlilik ko'rsatkichlariga ega. Bu esa ularning murakkab vaziyatlarda ham psixologik barqarorlikni saqlab qolish hamda xizmat vazifalarini samarali bajarish qobiliyatiga ega ekanligini ko'rsatadi. Shu bilan birga,

past darajadagi stressga chidamlilikka ega bo'lgan harbiy xizmatchilar bilan psixologik treninglar, psixologik maslahatlar hamda psixologik tayyorgarlik mashg'ulotlarini o'tkazish muhim hisoblanadi.

Psixodiagnostik metodlardan foydalanish harbiy xizmatchilarning individual-psixologik xususiyatlarini aniqlash hamda ularning psixologik profilini shakllantirish imkonini beradi. Psixologik profil harbiy xizmatchining temperament xususiyatlari, emotsional barqarorligi, motivatsiya darajasi hamda stressga chidamlilik kabi ko'rsatkichlarini o'z ichiga oladi. Mazkur ko'rsatkichlarni kompleks tahlil qilish orqali harbiy xizmatchilarning kasbiy faoliyatga mosligi aniqlanadi.

Psixologik profilni aniqlash harbiy xizmatchilarni lavozimlarga to'g'ri taqsimlash, ularning kasbiy imkoniyatlarini to'g'ri baholash hamda harbiy jamoalarda samarali boshqaruvni tashkil etishda muhim ahamiyatga ega. Masalan, tezkor qaror qabul qilishni talab qiladigan lavozimlarga yuqori darajadagi stressga chidamlilik va faol temperamentga ega shaxslarni tayinlash maqsadga muvofiq bo'ladi. Strategik rejalashtirish va tahlil talab qilinadigan lavozimlarda esa vazmin va muvozanatli psixologik xususiyatlarga ega shaxslar samarali faoliyat yuritishi mumkin.

Shuningdek, psixodiagnostik tadqiqotlar harbiy jamoalarda ijtimoiy-psixologik muhitni yaxshilashda ham muhim rol o'ynaydi. Harbiy xizmatchilarning psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda jamoani shakllantirish, o'zaro hamkorlikni kuchaytirish hamda jamoada sog'lom psixologik muhitni yaratish imkoniyati paydo bo'ladi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari harbiy xizmatchilar shaxsining individual-psixologik xususiyatlarini o'rganish hamda psixodiagnostik metodikalardan foydalanish harbiy xizmat samaradorligini oshirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Shu sababli harbiy psixologiya sohasida psixodiagnostik tadqiqotlarni yanada rivojlantirish hamda harbiy

xizmatchilarni psixologik jihatdan qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Xulosa

Harbiy xizmatchi shaxsining psixodiagnostik tadqiqi zamonaviy harbiy psixologiya fanining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Harbiy xizmat murakkab va mas’uliyatli faoliyat turi bo‘lib, u harbiy xizmatchilardan yuqori darajadagi kasbiy tayyorgarlik bilan bir qatorda psixologik barqarorlikni ham talab etadi. Shu sababli harbiy xizmatchilarning individual-psixologik xususiyatlarini o‘rganish muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalari harbiy xizmatchilarning kasbiy faoliyatdagi muvaffaqiyati ko‘p jihatdan ularning temperament xususiyatlari, emotsional barqarorligi, motivatsiya darajasi hamda stressga chidamliligiga bog‘liqligini ko‘rsatdi. Psixodiagnostik metodikalardan foydalanish harbiy xizmatchilarning psixologik profilini aniqlash, ularni lavozimlarga to‘g‘ri taqsimlash hamda harbiy xizmat samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Shu bilan birga, psixologik diagnostika harbiy xizmatchilarni kasbiy saralash jarayonini takomillashtirish hamda harbiy bo‘linmalarda sog‘lom ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining** “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” PF–60-son Farmoni. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi nashri, 2022. (12-15-betlar).
- 2. Maklakov A.G.** *Harbiy psixologiya*. – Sankt-Peterburg: Piter nashriyoti, 2005. – 480 b. – (45–48-betlar).
- 3. Platonov K.K.** *Shaxsning tuzilishi va rivojlanishi*. – Moskva: Nauka nashriyoti, 1986. – 256 b. (70-75-betlar).

4. **Burlachuk L.F.** *Psixodiagnostika*. – Sankt-Peterburg: Piter nashriyoti, 2006. – 351 b. (110-115-betlar).
5. **Ananyev B.G.** *Inson bilim predmeti sifatida*. – Moskva: Nauka nashriyoti, 1968. – 339 b. (90-95-betlar).
6. **Zimbardo P., Gerrig R.** *Psixologiya va hayot*. – Boston: Pearson Education, 2018. – 720 p. (65-70-betlar).
7. **Ravshanov L.U.** *Harbiy psixologiya asoslari*. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi nashriyoti, 2019. – 220 b. (48-55-betlar).
8. **G‘oziyev E.G‘.** *Umumiy psixologiya*. – Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2017. – 352 b. (120-126-betlar).